

Діамантовий берег (скорочено)

Іван Сенченко

Діамантовий берег

Іван Сенченко

Стислий переказ по главам, автор переказу: Світлана Перець.

Авторські права на переказ належать Укрлібу.

Розділ 1

Своєю спеціальністю Пилип обрав археологію. Але йому ніколи не щастило знайти ні діаманта, ні бронзового меча, навіть срібної сережки. Найбільше щастило йому з простими речами: черепочки, вирубані з каменю гостряки, половина горщика, кам'яна ступка. Ці знахідки сподобались Хомі – його другові та іншим хлопцям. Особливо сподобалася половина горщика. Горщик хлопці розтовкли на черепки, а потім почали змагатися, хто далі кине. Найдалі кинув здоровий Тимофій.

Ступки вони розбити не могли, то принесли додому й там розсадили великим дровоколом. Ступці тій було, певно, з шістдесят тисяч років, і кожен музей виставив би її на видне місце. А Пилипові вона була ні до чого. З цього видно, який був з нього археолог – дикий варвар.

За археологічні начиння Пилипові правила великий ніж і крильце зозулястої курки. Крильцем він обмітав експонати, які знаходив. З цього видно, що був Пилип уже варвар культурний.

Літнього ранку Пилип зустрів Хому біля ковбані, наливої дощем. Пилип сказав, що мріє знайти діаманта, як у Катерини в персні. Приятелі рушили в степ, на старе селище Букрин. Нічого там не знайшовши, вернулися до ковбані, де побачили жабу. Їм прийшла ідея спробувати жаб. Адже французи їдять жаб. Хома сказав, що буде ще смачніше, ніж голубенята.

Була саме та літня пора, коли після теплих дощів пішли у ріст не тільки рослини, а й бур'яни. Пилипова баба Текля весь час працювала в городі. Тому хлопці легко чкурнули до кабиці – літньої надвірної печі. В погребі взяли масла, знайшли сковорідку і почали смажити рожеве м'ясо, додавши ще й цибульки. Запах смаженого дійшов до баби, і вона почала лаятись, що хлопці усіх голубенят переїдять. Але баба пересердилася, винесла з хати хліба, тарілки, понакладала із сковорідки хлопцям печені, та й собі трохи. Тут у двір нагодився батько Пилипа, що працював шофером на базі. Нагодившись у двір, і довідавшись про історію з голубенятами, він мерщій метнувся у голубник. Та голуби були всі на місці. Довелося Пилипові признатися і всьому. Краще б він був не розказував. Бабі стало недобре. Поки батько пішов по воду для баби, хлопці чкурнули так, що тільки пилوک заклубочився услід за ними.

Біля ковбані вони побачили зажуреного Тимофія. У Тимофія було своє горе. Батькову бритвочку "Мефісто" він сьогодні подарував сусідському Володзьці, який застругав собі бритвою пальця. В справу втрутилися спочатку Володзьчина мати, потім Тимофіїв батько. І Тимофій переживав тепер ці недавні події.

В цей час з кущів вийшов Куприк. Куприк все життя мріяв стати матросом, але що був маленького зросту, то вдавався до всіх хитрощів, щоб підрости. А одного разу, коли Куприкові батьки зарізали свиню і позичили пружинні терези – безмін, Куприк прикріпив їх на сволок у хаті, накинув на гачок безміна петельочку, ухопився зубами за петельку і почав підтягатися. Пружина не витримала експерименту, розтяглася. Зайшов у хату Куприків батько. Тепер Куприк ішов, раз у раз обсмикуючи труси, щоб вони не так щільно приставали до тіла і не терлися об шовкову Куприкову шкіру. Куприк не сідав, бо не міг.

Сиділи, хто міг, стояли, хто не міг. Мовчали, і кожен думав своє. Потім примчав Женька з слідами мокрого материного віника на спині і закричав, що Григорій Савич збирає екскурсію. Далека мандрівка захопила уяву хлопців.

Женьці теж хотілося, щоб похід відбувся якомога швидше, бо і в нього була причина. Женьчина мати управлялася над ним віником. Добре, що не тринчиком, як Куприків батько.

Розділ 2

Григорій Савич любив читати книги, ходити в кіно, в театр, а ще кохався в самодіяльності й найохочіше виступав на сцені в ролі Мартина Борулі з п'єси Тобілевича "Мартин Боруля". Вночі він через трубу дивився на місяць і зорі, поважав столярську й слюсарську справи і у вільний час ремонтував з старшими учнями парти, стільці. А ще однією рукою піднімав над головою двопудову гирю.

Спав він літо й зиму з відчиненим вікном, щодня виходив до колодязя, вмивався і обливався по пояс холодною водою. Був гострий на язик і з хлопцями своїх класів не був запанібрата, дівчатам не потурав. Коли на уроці заходив у клас, учні сиділи так, неначе їх і не було.

Ще під Новий рік квартирна хазяйка Соломонида Онисофорівна натякнула Григорію Савичу, що він надто довго парубкує, що й шукати жінки далеко не треба, бо вона живе з ним під однією стріхою. Вона мала на увазі свою дочку Ієреміаду. Вона була вродлива, мала дев'ятнадцять років, училася в Харківському технікумі кулінарної справи і була закохана, як сама казала, в одного студента Колю.

Учитель Григорій Савич був закоханий в Ієреміаду. Вночі він зітхав, довго перекидався. Коли почали рахувати дні, коли Ієреміада повернеться з Харкова, Григорій Савич зажурився. Вчитель вирішив влаштувати літню подорож з учнями. В той день, як Ієреміада ступить своїми ногами на поріг батьківської хати, Григорій Савич з хлопцями вже буде далеко.

Про все, що діялося, Оля нічого й не знала, бо до калюжі збігала раніше, ніж хлопці. Мордочка в Олі була товстенька, щоки завжди червоні, очі блискотіли і сипали іскри. Дівчата до неї липли. У Олі було пів шафи томів Майна Ріда, Юрія Смолича,

Джека Лондона, Миколи Трублаїні. Випадково вона стала канатоходцем: натягла низенько між двома вербами віршовку сушити білизну, тоді чомусь злізла на цю віршовку, пройшлася в один бік, пройшлася в другий, вимахуючи над головою віником. Це побачила її мала сестра Галька. Коли Олька пішла, Галька спробувала і собі так походити і впала. За це мати Олю налаяла. Оля втекла на леваду. Сиділа там і гірко плакала. Повз неї пробігли хлопці, а вона побігла за ними.

Григорія Савича хлопці і Оля знайшли в шкільній майстерні, де він і старші учні ремонтували класну дошку, яку поламали, гойдаючись, Хома і Люся. Григорій Савич думав: "А чи могла б Ієреміада мене полюбити? Якби полюбила, то ми поженилися б, були б чоловіком і жінкою. А то – холостяк. Живеш і не знаєш, що з собою робити".

Хлопці й Оля хотіла піти в похід, але спершу вчитель кожного випитав, чому він хоче піти. Пилип сказав, що хоче на Діамантовому березі знайти діамант. І ще знайти золотий скіфський меч. І золоту скіфську підкову. Оля говорила, що начиталася книжок Джека Лондона та Юрія Смолича і тепер сама хоче мандрувати.

Вчитель нарахував п'ятеро хлопців і шосту Олю. Замало. Сьогодні, здається, ще був конфлікт дома у Люсі. Це вже семеро. Вчитель восьмий.

Григорій Савич сказав, що в похід бригадир Іван Микитович дасть тільки осла Явтуха і вовкодава Білана.

Хлопці і Оля знали про приїзд Ієреміади, але хлопців це не цікавило, а Оля лише подумала: "Чого вона мучить Григорія Савича? Коси пообрізувала; розкудлилася, як відьма. І все регоче, на все село чути: хи-хи-хи, ха-ха-ха!".

Такі події почали розгортатися в селі Новопшеничному. Життя втягло в свій коловорот учителя Григорія Савича, хлопців — Пилипа, Хому, Куприка, Женьку, Тимофія, потім ще вродливу, тільки дуже опецькувату Олю і її подругу Люсю, оту саму, що допомагала Хомі управитися з класною дошкою.

Працюючи над маршрутом подорожі, Григорій Савич знайшов на карті такий район України, де в одному місці зійшлися три зони: Степ, Лісостеп і Полісся. Якось воно так сталося, що смуга Степу, забралась по карті високо на північ, перетявши увесь масив Лісостепу. Така ж сама віднога Полісся спустилася глибоко на південь, перерізала ту смугу Степу з заходу і поповзла на схід до Дніпра, щоб знову злитися з рідним Поліссям.

Але цього мало! Багато мільйонів років тому на просторі від Азовського моря до Полісся підносилися височенні гори. Ці гори згодом вивітрились, від них залишилися тільки кам'яна підосва, яку вчені назвали Українським кристалічним щитом. В багатьох місцях цей Щит поховано глибоко під наносами. Іноді ж він вибивається на поверхню. Ґрунт стає кам'яним, випинаються дужі горби, скелі, плин степових річок перетинають гранітні гряди, круті береги все вище й вище лізуть вгору.

Один з таких виходів Кристалічного щита припав саме на ту точку, де зустрілися три зони. Утворилась гірська країна з бескетами, ущелинами, проваллями – неначе маленький Кавказ в самому центрі української землі.

Це все Григорій Савич розповів своїм учням. Розповідь слухав тільки Хома, широко

розплющивши свої великі, повні зачарування очі. Пилип одкручував ґудзик від штанів у Хоми; Куприк водив соломинкою за вухом у Олі; Тимофій не спускав очей з горобця на стежці.

Помітивши це, Григорій Савич гірко зітхнув: мабуть, убога в нього мова, бідний запас знань. З таким багажем Ушинським не станеш.

Саме в цей час біля гурту з'явилася Люся. І раптом Пилип усе переповів Люсі. Отже, він слухав. Григорію Савичу одлягло від серця. Коли він змусив такого хлопця, як Пилип, слухати, то, виходить, не такий він уже безталанний педагог!

Розділ 3

Віслюк Явтух ніс два копійки з продуктами, палатками, посудом і ще відкритий довгастих кошик; сюди мандрівники скидали все придатне для палива.

Люся перев'язала праве вухо Явтухові червоною стрічкою, а хлопці причепили йому до хвоста жменю торішніх реп'яшків. Реп'яхи Явтух збив, мазнувши хвостом по щоці Тимофія, коли той загавився. Шока в Тимофія почервоніла. Коли експедиція отаборилася, і всі розпочали готуватися до вечері, Явтух, збувшись своєї поклажі, поліз в пшеницю.

Всі поринули в роботу, бо хлопці й дівчата були голодні. Куприк раптом побачив, що Явтух робить шкоду: віслюк щипав пшеницю. Та до нього підбіг Білан – величезний вовкодав, який схопив віслюка за вухо, виштовхуючи з пшениці на стежку. Отак і рушили: попереду осел, а трохи збоку Білан, виводячи з шкоди свого чотириноного приятеля. Хлопці дивувалися розумові вовкодава. Куприк навіть пригостив Білана мишеням.

Тим часом заклекотіла каша, покотилася слинка, всі дружно попідсувалися до тарілок. Тільки Женька ніяк де міг справитися з денним записом у журналі. Вкінці запису написав: "Щоб і в нас було, як у них". З цього запису почала сміятися Люся. Вона була довгонога, перерізана в стані тоненьким пояском, мов оса. Плаття на ній було червоне в білий горошок, з прямокутним вирізом для шиї. Ніс облізлий, хоч і не так, як у Пилипа та Хоми. Ноги загорілі, аж коричневі. Ходила вона боса, сандалії ж носила в рюкзаку. Руки мала тонюсінкі, чіпкі. Ними дряпала хлопців.

Пилип погрозив Люсьці за насмішку. Вона і з нього пожартувала: "Теж мені археолог! Ступку розсадив, а їй шістдесят тисяч років, і горщик з кам'яної доби". Зайшла за спину Григорія Савича і язика показала Пилипові. Вчитель заспокоїв учнів. Він розповів, що до Кристалічного щита ще далеко. Але скрізь можна знайти старі селища й городища.

Женька й Хома виправляли щось в експедиційному журналі. Запис "Щоб і в нас було, як у них" стосувався кукурудзи, яка у цьому селі була краща, ніж у Новошеничному.

Розділ 4

Пилип і Хома все ще були сердиті на Люсю за те, що вона вискакує, що завжди хоче бути попереду, та ще й з-за спини Григорія Савича язика показує. Пилип говорив, що на місці вчителя, не взяв би її в експедицію. Хома сміявся з її облізлого носа і з того,

що вона хотіла бути актрисою.

Люся в цей час підвелася, стояла в своєму червоному платтячку, височенька, чорнява, з живорадісними карими очима, що аж сипали іскри. Пилип цього нічого не побачив, побачив тільки облізлий ніс, три крапочки на молодій шкірі. Пилип подумав, що коли буде її черга вартувати вночі, отоді подивимось.

Почали кидати жеребок, кому з ким вартувати. Пилипові випало вартувати з Люсею. Пилип зітхнув, заліз слідом за Хомою в палатку, намацав свій рюкзак, заплющив очі і заснув. О дванадцятій годині Куприк присів над Пилипом. Оля – над Люсею, і обоє разом сказали: "Вставайте!". Пилип і Люся пішли чергувати.

Ніч була темна. Над мороком зводилися небеса, їх прикрашали зірки. Пилип побачив Явтуха, Білана і заспокоївся. Коли Пилип і Люся обійшли палатки, дівчина сказала, що їй страшно і трималася біля Пилипа.

Вони розмовляли про "Героя нашого часу" Лермонтова. Люся пробувала зіграти якусь сцену з книжки з Пилипом. Він трохи не розумів, що від нього вимагається.

Вони сіли біля багаття, коли натомилися ходити. Люся кинула у вогнище картоплин. Пилип побачив, як падає зірка. Почав мріяти, що стане археологом на Місяці. І Люську забере. Але куди їй – худа, як очеретина. Хлопець заснув.

Люся була не злопам'ятна, вона вже давно не сердилася на Пилипа. Вона думала, що він дуже стомився за день. А коли він прокинувся, віддала йому всі картоплини, хоч й сама була голодна. Люся сказала Пилипові, що свої картоплини з'їла, коли він спав.

Стислий переказ по главам, автор переказу: Світлана Перець.

Авторські права на переказ належать Укрлібу.

Розділ 5

Про Костя і Сашка всі говорили: "Оце юні натуралісти так юні натуралісти!". Вони з ранку до вечора товклися на експериментальній ділянці разом з агрономом Хрисанфом Івановичем. Хлопці любили порпатись в горді, але більше любили курінь, в якому почувалися робінзонами. Кость працював більше, а Сашко був "теоретиком".

Жив з ними на експериментальній ділянці ще вовкодав Білан. Що й цього вовкодава названо Біланом – не дивно. Хлопці всіх білих собак називали так.

Сашків і Костів Білан був набагато молодшим від експедиційного Білана. Був білішим, бо чим собака старіший, тим шерсть на ньому все жовтішає і жовтішає. Був цей Білан веселий, жартівливий і дуже товариський. Піймає в степу зайченя чи ховрашка, не їсть сам, а хлопцям принесе. Четвертою в цьому товаристві була Люба, яка привозила хлопцям їсти.

На експериментальній ділянці хлопців огірки поспіли на два тижні раніше, ніж у інших. І Люба вміла дуже швидко їх збирати. Її пальці не рухалися, а літали, наче метелики. Поки хлопці зривали по одному огірку, вона у відро вкидала двома руками п'ять.

Одного разу хлопці рушили у Петрів байрак. Тут можна було натрапити на лісову пташку, на вужа, навіть на гадюку, тут можна побродити по струмочку, побачити сліди

лисиці й вовка. Досить побродивши, хлопці зупинилися під дубом. Деся високо-високо ячав кібець. Деся у верховітті було кіб'яче гніздо. Дуб був височенний. Кость поліз на дуб драти пташенят. Було досить високо лізти, а хлопець був лиш у трусах, тому обдер і живіт, і коліна. У гнізді було четверо кіб'ят. Кость знав, що кібця не можна драти, бо він вірний помічник хлібороба. Але руку потягнув, взяв пташеня. І тут зрозумів, що немає де поставити, бо вдягнений лиш у труси. Кость прийшов до думки, що труси дуже ненадійна схованка для кіб'ят. Хлопець попросився: "Прощайте і живіть спокійно. Кость не з тих хлопців, що комусь завдають кривди. Нам ще в четвертому класі Ганна Іванівна казала, що кібець – помічник хлібороба". З цією промовою й спустився Кость на землю.

В курінь вони повернулися мовчазні. Спочатку лежали, відпочивали, потім слухали радіо і почули про експедицію новошпеничанських хлопців та дівчат. Хлопці вирішили: "Підемо назустріч їм. Через річку Рудку, на Білу Криницю".

Ця Сашкова думка запалила Костя. Яка то буде радість побачили Пилипа й Хому, подивитися, як зустрінуться обидва Білани – новошпеничанський експедиційний і їхній експериментальний. У новошпеничан ще й дівчата є – Оля і Люся. Тільки куди їм до Люби! Люба така, що кращої й на світі немає!

Розділ 6

З самого ранку Пилип і Хома заклалися, хто більше назбирає індустриальних виробів – Пилип болтів і гвинтів чи Хома гайок, шайб і подібного металу з дірочками посередині.

Хома знайшов мотузочок, зробив з одного боку петельку, а з другого зав'язав вузлик. Вийшло путо для коней. Коли знайде гайку, то наниже її на путо. Пилип за допомогою швайки приладнав до пояса чотирнадцять петель. Зробить собі патронташ.

Рушили в дорогу, і Пилип та Хома з головою поринули в змагання. Куприк чимчикував поруч Женьки. Тимофієві було ліньки щось думати і щось робити. Оля й Люся шукали квітів понад пшеницею і пискотіли. Явтух ув'язався за Тимофієм. Білан ішов за лівою ногою Григорія Савича.

У Григорія Савича були свої думки: скільки клопотів з цією експедицією, з Женькою, Тимофієм! Женька вродився неслухняний, Тимофій ще гірший. Він мало чим цікавився і хоч любив дарувати, так не своє. Люсю, Григорій Савич любив, бо була спритна і ніколи ні на кого не скаржилася. Оля зворушувала його своєю несокрушимістю. А потім знову думав про те, як всіх цих хлопців і дівчаток навчати, як прищеплювати їм кращі людські почуття і погляди. За тими думками він частенько і про Ієреміаду забував. Та ненадовго.

Згадував її Григорій Савич завжди дуже гарно. На ній біле плаття, блакитна косинка. Вчитель думав, що вона дуже гарна, а він простий вчитель. А що ж думала Ієреміада? Вона примчала додому, а Григорія уже не було. Дівчина подумала: "Я так поспішала до нього, а він – не діждався, втік, повірив у якогось студента Колю, котрого і на світі немає!". Ієреміада не могла першою признатися в коханні. Вона витерла сльози і вирішила погуляти з Олегом Кучерявим.

Увечері прийшов Олег з хлопцями й дівчатами. Пішли в кіно. Згодом Олег запропонував поїхати мотоциклом у райцентр на виставу. Дівчина погодилася, а Олег прикрасив свій мотоцикл квітами.

Люди визирали з вікон, милували очима квіти й казали: "Як він любить її! А вона ж кохає учителя. Бач, і в нас у селі драма наспіла".

А учитель в цей час ішов за своєю експедицією. Пилип і Хома йшли, обвішані залізниччям. Пилип розповів про те, як мати наварила варення, а сестра Клава вночі над'їла. Щоб замести сліди, вона вимазала тим варенням сонного Пилипа. Мати набила його.

Коли Григорій Савич учився в інституті, йому й на думку не спадало, що в наш час хтось може вчити дітей за допомогою віника чи мокрого рушника. А діти все забувають і люблять своїх батьків.

Раптом по дорозі промчав мотоцикл. Григорій Савич обернувся і побачив тракториста Олега Кучерявого. Поруч нього в білому вбранні сиділа Ієреміада. Вона думала про Олега, але коли побачила Григорія – високого, стрункого, з красиво піднятою головою, вирізьбленим бронзовим профілем, перед очима стояв лише він.

Мотоцикл спинився. Учитель привітався і виправдався, що не дочекався Ієреміади, бо пішов в експедицію. Хлопців Ієреміада не пам'ятала. А дівчаток одразу пізнала, бо це ж були її близькі сусідки. Ієреміада пригорнула і поцілувала Люсю, бо все пригортала б і цілувала, що близенько стоїть до Григорія Савича. Тулила обох дівчат до себе, гладила і дивувалася, які вони вже великі.

Побачивши мотоцикл в квітах, вчитель подумав: "Пропав ти, парубче, навіки, викинь з грудей своє серце і почуття, вони вже тобі ні до чого".

Оля думала про світ Ієреміади: вдома Ієреміада ходила в штанях, коси пообрізала. І ці штани, і ця кудлата зачіска були для Олі нестерпні. Вони ламали весь світ її уявлень. Тепер ота витрішкувата, патлата, негарна, лиха Ієреміада замахнулася на Григорія Савича. Якби вона лаялася, скреготала зубами, Оля знала б, як їй дати відсіч. Але ж вона цього не робила. Навпаки. Губи в Ієреміади були теплі, ніжні, пахтіло від неї гарними духами, все на ній було біле, ясне. І очі зблизька такі сині-сині.

Оля думала, навіщо Ієреміада випитує, коли вони будуть у Білій Криниці, скільки там будуть відпочивати, і в яке кіно підуть, і в якій школі притулок знайдуть? Чи не збирається вона в неділю наздогнати їх у Білій Криниці. Від однієї цієї думки Оля закипіла відразу. Хай Ієреміада морочить голову студентові Колі, трактористові Олегу Кучерявому. А з Григорієм Савичем не вийде! Оля не допустить цього!

Розділ 7

На привалі сталася важлива подія. Треба було розвести вогонь. Палива за дорогу назбирали мало, тому до сухого терника побігли чергові: Люся і Пилип. Пилип вважався найкращим спринтером. Це слово походить від англійського спринт – біг; хлопці англійської мови не знали, а, знаючи українське слово спритний, переробили на "спритнер". Так і казали: "Ото спритнер так спритнер!". Пилип кинувся бігти до куща. Люсі вдалось наздогнати його. Вона теж була довгонога і легенька.

Люся наздогнала прославленого "спринтера". І коли прибігли, Пилип вперше помітив, що все у Люсі незвичайне: і червоне платтячко з прямокутним вирізом для шиї, і тонкі руки, і довгі ноги, і карі очі, великі й дуже гарні. Від цього серце у Пилипа якось по-особливому, дуже неспокійно закалаталося, аж лоб заряснів від поту.

Коли почав різати тернину, підрізав і пальця. Люся зрізала стеблину деревію з найгустішим віялом листя, позривала те листя, перем'яла і наклала на рану. А тоді обірвала поділ свого плаття і червоною стрічкою зав'язала пальця. І вже сама почала рубати терен, а Пилип однією рукою рвав суху траву і збирав дрібний хмиз.

Вчинок вразив Пилипа. Чи зміг би він, коли б Хома потрапив у халепу, отак взяти й одшматувати кусок своєї сорочки? Може, й не одшматував би, матері побоювся.

Тепер у поглядах на Люсю в Пилипа сталася глибока зміна. Як і раніше, він ішов у парі з Хомою, але все частіше у нього зринало бажання зірвати пучок фіалкових степових сокирок і подарувати Люсі. Хомі Пилип нічого не казав.

У полі хлопці побачили таборище трактористів і на тому місці зробили "розкопки", нашукавши старих гайок, шайб, монет і жука.

Пилип тепер мріяв золотий меч і діамант знайти для Люсі.

Розділ 8

Сьогодні зона Лісостепу перейшла в Степ. Для Женьки це було незвичайно, а він любив усе незвичайне: демонстрації, театральні вистави, затемнення сонця, польоти супутників у світові простори. А Степ після зони Лісостепу на широті Києва – це теж щось незвичайне.

Женька, бредучи вздовж моря кукурудзи й пшениць, підставляв голову й плечі під сонце і намагався визначити, на скільки градусів воно гарячіше тут, в зоні Степу, ніж у Лісостепу. Хлопець ще думав, що мама у Куприка низенька, і ніс у неї кирпатий, і волосся на голові, як копиця. А його мати не така. Ні в чиєї матері немає таких красивих очей, як у його. У Хоми мати вже стара, в Ольки – битлива, в Люськи – лайлива. Але й до Женьки мама недобра. Як що – зразу за рушник або за віник.

Женька хотів збити пиху Куприкові, щоб не задавався. І тут трапилася серед дороги лисинка. Лобода й шпориш поодсувалися набік, залишивши чисту землю з два метри у радіусі. Хлопці заклалися, хто перестрибне.

Супротивників ураз оточили хлопці, підійшов Білан. Навіть Явтух спинився і, видовживши верхню губу, застромив її Тимофієві в кишеню, де були коржики, якими Тимофій ні з ким не ділився. Явтух, видно, рознюхав, бо впевнено устроїв губу в кишеню, підібрав під неї один коржик, другий, третій і все це виклав на зуби, а зуби вже робили своє. Тимофій нічого не помічав. Женька й Куприк стрибнули, і переміг Куприк. Хлопці стрибнули вдруге і втретє. З такими ж наслідками.

На бідолашного Женьку жаль було дивитися. Він заплакав. Та всі хлопці почали вітати Куприка. А Оля підійшла пожаліти Женьку. Оліні слова впали бальзамом на пекучі Женьчині рани.

Тим часом Тимофій помітив свою біду. Він накинувся на Явтуха, стусонув його кулаком межи очі. Явтух швиденько вихопив свою губу з Тимофієвої кишені, три чи

чотири коржики впали на траву. Всі побачили коржики і сильно обурились, бо Тимофій сказав, що мама нічого на дорогу йому не дала. Тимофій стояв, опустивши голову, і в одне вухо впускав, а вдруге випускав слова Григорія Савича про егоїзм, чистоту товариських взаємин, щире дружбу.

Поволі Тимофій почав червоніти, але червонів він не від слів Григорія Савича, а від того, що Явтухова губа вже впритул наблизилася до коржиків.

Помалу всі заспокоїлися, тільки Григорій Савич заспокоїтися не міг. Який же він учитель, коли на його слова Тимофій і вухом не повів? Це ж поразка учителя в двобої з учнем! І що його робити в таких випадках? Де набратися майстерності, уміння розв'язувати подібні трудні вузли?

Григорій Савич відчув себе таким безсилим, нещасним, що навіть подумав: "І навіщо було братися за таку відповідальну роботу, як педагогічна. З усіх спеціальностей – це найтяжча". Вчитель навіть подумав піти в трактористи.

Незабаром сталася ще одна важлива подія. Вибравши хвилину, коли Хома забалакався з Олею, Пилип наздогнав Люсю. Вона ішла обіч нього в своєму червоненькому платтячку, тоненька, худенька, з трохи облізлим носом, а Пилипові здавалося, що це пливе польова царівна.

Пилип і Люся заспівали вальс "Київські каштани". До них приєдналися Оля, Куприк і жайворонок. Пилип так співав, що у рот йому залетів метелик. В роті сильно запекло, Пилип подумав, що помирає. Товариші теж почали переживати. Не переживав тільки жайворонок, бо не був дурний і не хапав у дзьоба тих метеликів, котрі пили нектар на плантації, засіяній гірким перцем.

Розділ 9

Ночувала експедиція на межі Степу і Лісостепу: з одного боку були поля, а з другого – косяг. Він був увесь кучерявий від садків; в садках уже були маленькі яблука.

Білан роззявив рота, хекав і крутив хвостом. Язиком лиснув Пилипа. Куприк теж хотів, щоб собака його лизнув. Люся сварилася, бо хлопці не дбають про гігієну.

Оля перша побачила три красуні сосни і озеро за ними. Вода в ньому була блакитна. На березі озера з'явилися корови й воли і побрели у воду; за ними з імлі виникли два хлопці в трусах.

Пилип захотів у цьому місці робити розкопки, Хома заперечив, бо ніде ні горбочка, ні могили.

Дорогою мандрівники зустріли дівчат, що працювали біля кукурудзи. Вони просили хлопців спинитися, відпочити біля кринички, з'їсти вареної кукурудзи. Мандрівники відпочили, поїли кукурудзи і рушили далі.

Куприк наздогнав Олю і взявся розповідати небилиці. Оля повернула до нього жадібно розкриті довірливі очі. Очі ці були великі, чорні, з незгасним вогником, котрий міг то пригаснути від горя, то розгорітися в пожарище, коли Олине серце зачує деś несправедливість. Вона слухала, а Куприк розповідав, що Пилип і Хома їли жаб. І від того вони сильні, спритні. Оля повірила і побігла розповісти про це Люсі.

Куприк залишився сам. Дивився на Олю і задоволено всміхався. Надивившись на Олю і Люсю й на те, як вони перешіптуються, Куприк поспішив, щоб наздогнати хлопців.

У Куприка було гарне, свіже, порожевіле від хвилювання обличчя, але йому здавалося, що нужденнішого хлопця, ніж він, на світі немає. Він побачив, що Пилип і Хома гінкі, шовковисті, рум'яні. Куприк також хотів бути таким. Отак народилися жабоїдські думки у бідолашного Куприка.

До полудня Лісостеп зник зовсім. Ішли по неоглядному Степу, а попереду вже було Полісся. Чудасія!

Люся, не така довірлива, як Оля, вислухавши її, зразу сказала, що Куприк все вигadaв.

Оля думала: "Не дам, не віддам я їй Григорія Савича, вистачить їй студента Колі і тракториста Кучерявого!". Може б, і ще щось промовило Олине серце, коли б не Пилип. Він присів біля дівчаток, і як присідав та дивився на Люсину голову, то у нього густо почервоніли і щоки, і вуха. Пилип подумав, що зовсім прилип до дівчат, тому вернувся до Хоми, котрий вже готувався стати секундантом на дуелі, що мали відбутися між Куприком і Женькою.

Женька був незадоволений змаганнями з стрибків, тому тепер вони з Куприком побіжать. Женька і Куприк почали битися, Люся кричала, щоб припинили. Голос у Олі був жалісливий, а в Люсі гнівний, владний, ще й насмішкуватий. Олі хлопці не боялися, а Люсі – боялися. Як підніме крик, то увесь степ збіжиться, та й Григорій Савич почує! І вони розійшлися.

Оля намочила з баклажки свою біленьку хусточку, одним кінцем витерла носа Женьці, другим підборіддя Куприкові, і на душі в неї не було нічого, крім жалю. Люсі теж було жаль тих дурних хлопців, вона й свою хусточку намочила і теж почала витирати розбитого Женьчиного носа і розбиту Куприкову губу.

Згодом Тимофій сказав Женьці, що Куприка треба було бити у зуби, вуху, пику. Взагалі, Женька не любить битися. Він розплакався.

Мандрівники добралися до трьох сосен. Оля розгорнула карту подорожі. Сосни називалися Трьома сестрами. Оля показала Жені щось на карті, а він звернув увагу на її гарну руку.

Григорій Савич думав про Олю. У Олі був брат, старший на три роки і такий же дебелий, як і вона. В саду він напоровся на склянку, розрізав глибоко ногу. Оля взяла його на руки і віднесла в хату. Григорій Савич знає того брата. І ростом, і вагою він вдвічі вийде супроти сестри. Де ж у неї взялася та сила? А другий випадок такий. Минулого року Оля несподівано розв'язала складну задачу Лева Толстого, а деколи не могла відповісти на просте питання.

Григорій Савич думав про те, якою стане Оля через п'ять, десять, п'ятнадцять років. А йому і в голову не спадало поцікавитися, про що Оля думає сьогодні, що вона зробить завтра!

Біля Трьох сестер дорога розчачувалася надвоє. Одна вела у село Біла Криниця, де тричі на тиждень відбувалися базари. Оля вирахувала, що в неділю в Білу Криницю обов'язково приїде Ієреміада. У дівчинки в душі настовбурчилися крильця, а маленьке серце обернулося на сторожку квочку. Дівчинка хотіла врятувати бідолашного Григорія Савича. Цією ідеєю вона запалила Пилипа, Люсю, Хому й Куприка. А ідея ця полягає в тому, щоб не йти тією дорогою до Білої Криниці. Треба податися вліво. Там починається болотяне Полісся.

Щодо Куприка, то він мріяв пробратися туди, де багато жаб. Треба тільки перетягти на свій бік Женьку. Треба переконати його, що як поїсть жаб'ячої страви, то й стрибне вище за Куприка, і випередить у змаганні, і буде такий гінкий та шовковистий, як Хома і Пилип.

Про це й відбулася розмова. Куприк розказав Женьці все те, що й Олі розказував. Женька повірив.

Отак зав'язала Оля вузол навколо Григорія Савича.

Лише Тимофієві новий маршрут не дуже подобався: кому охота брѳохати по коліна у воді? Григорій Савич зміну в маршруті прийняв. Оля раділа, бо перемогла і врятувала Григорія Савича від хижих пазурів!

Григорій Савич мав два настрої: верхній – діловий; він потрібний був йому для того, щоб все помічати, за всіма стежити. І другий. Цей настрій ховався в Григорія Савича на самому дні серця, під купою всіх денних клопотів. Пов'язаний цей настрій був з Ієреміадою. Вчитель хотів у Білу Криницю.

Ієреміада ж примчала на попутній машині в Білу Криницю і проблукала там до самого вечора, все розпитувала про новоппеничанську експедицію. Даремно! Про таку експедицію ніхто тут і не чув!

Вночі в Ієреміади боліло серце, вона не могла заснути і промучилася до ранку. І вранці була недужа. Зранку бригадир запросив Ієреміаду варити борщі для колгоспників, бо в селі відкривають кухню. І почала вона ходити на роботу в колгоспну кухню.

Жила в селі баба Галущиха. Вона варила такі борщі, ніби нектар на Олімпі. В колгоспній кухні обидві й зустрілися – Ієреміада і баба Галущиха, котру вона зразу ж назвала Немидорою Харлампіївною. Ієреміаду баба Галущиха чукикала колись на руках, то й була вона для неї дитям. Ієреміада не ставала впоперек бабі і пильно дослухалася. Немидорі Харлампіївні це подобалось. Але незабаром сталася обставина, яка ускладнила життя в колгоспній кухні. Баба раз почула, як тракторист хвалив борщ дівчини. Стара приглянулася до Ієреміади: висока, ставна, лице чисте, волосся підібране під косинку, погляд одкритий, а волошкові очі так і ваблять до себе.

Отак, незважаючи на інцидент з трактористами, Немидора Харлампіївна віддала своє серце Ієреміаді. А незабаром ще дужче полюбила її.

Жінки почали з пошаною ставитися одна до одної. Від цього в кухні робота кипіла. Трактористи Петро і Семен запропонували влаштувати змагання між Немидорою Харлампіївною та Ієреміадою. Петро так вмовляв, що баба згодилася.

Розділ 11

Болото розстиалося безмежне. Та це й не болото було, а ланцюги озер, в яких стояли ліси. Дорога йшла через ці ліси й озера. Іноді доводилося брести по воді, орієнтуючись по зарубках на придорожніх деревах.

Вода була тепла, хлопцям подобалося брести по ній. Краще за всіх почував себе Білан. Він заліз у воду, загубивши багато бліх, які мучили його. Блохи перелізли на кущ.

Експедиція пробиралася в глиб Полісся. Йшлося легко. За три кілометри шляху тільки раз трапилося, що вода стояла по коліно. Явтух розписав себе хвостом так, що став схожий на зебру. Навіть Тимофій ожив. Брѳохав, аж бризки навколо летіли. Коли зупинився біля кущика, всі блохи перескочили на нього. Хлопці почали кричати, щоб падав у воду. Але Тимофіїв було шкода цукерок в кишнях.

Тимофій метався, не знаючи, що робити: віддати себе на поталу блохам чи розлучитися з подушечками, начиненими смородинним, малиновим, вишневим, сливовим повидлом! Тимофій не знав, що робити, а блохи знали. Тіло у Тимофія було молоденьке, шкіра ніжна, кров у нього була солодка. Блохи, доп'явшись до Тимофія, аж п'яніли, а сп'янівши, почали водити танок. Зрештою хлопець кинувся у воду, а в кишнях замість подушечок знайшов квашу. Серце його закричало, сльози виступили з очей.

Сухі подушечки були гарненькі. А мокрі пускали патьоки, на котрі сідали мухи. Тимофій заплакав: жаль було цукерок. Почав їсти солодку квашу.

Оля втратила напрям, завела кудись експедицію. Григорій Савич стояв збоку і думав. Вчитель знав, що Оля погано розбирається в картах. Щоб виправити цю хибу, він і призначив її штурманом експедиції. Тепер Григорій Савич знав: нічого в картах Оля не розуміла!

До всіх цих подій Тимофіїв не було ніякого діла. Він був заклопотаний своїми справами. Ще за п'ять днів до цієї події Пилип на археологічних розкопках знайшов бронзового жука. Жука він проміняв Куприкові за пір'їну. У Куприка жука виміняв Тимофій. Дав він за нього два гудзики. Тепер цей жук розкошував у Тимофіївому джемі і разом з черговою порцією цього наїдку потрапив Тимофіїв у рот. Розкусивши і пожувавши трохи, Тимофій скривився. В роті було гірко, гидко. Григорій Савич зрозумів усе і сказав сплюнути.

Оля схлипувала над картою. До неї підійшов Куприк. Якби він був штурманом експедиції, вони б не заблукали. Та коли Оля розгублено заплакала, дивлячись на карту засльозеними очима, йому стало жаль її. Він навіть сказав вчителеві, що з дороги збилася не Оля, а "ми". Оля вдячно позирала на Куприка і від чистого серця вважала, що на світі немає кращого хлопця за Куприка. Якби ж він знав це!

Куприк встановив, що зайшли вони у Тринадцяту трясовину, де можна загрузнути,

бо в болото не глибоке, а трясовина – глибока, можна загрузнути.

З трясовини йшов важкий дух. Бульбашки на воді ворухнулися, заражаючи все довкола важким духом. Побачили і гадюку. Явтух злякано позадкував, Білан тривожно і застережливо заскавулів. На широкостесаному стовбурі всі побачили малюнок: череп і кістки попереджували експедицію про небезпеку.

Григорій Савич розповів таке. Діялося це давно. Хлопці Іван та Василь надібали в болоті гніздо дикої качки. Вирішили видрати. Притягли до болота повалену вітром деревину, примостили, щоб перейти по ній до гнізда. Іван взявся держати деревину, Василь поволі пішов по ній. І тут відбулася трагедія. В качине гніздо заповзла гадюка. Коли Василь простяг руку в гніздо до яйця, змія вкусила його за палець. Василь одсахнувся і впав трясовину. Та поки люди прибігли, то замість Василя на болоті побачили тільки його картуз.

Розділ 12

Після того як Оля віддала Куприкові компас і маршрутну карту, її впізнати не можна було: йшла з Люсею і щебетала.

Куприк був майбутнім матросом, бачив себе високим, сильним, красивим, в одягу воєнного моряка. Куприк підбіг і спитав Пилипа, на чому смажити жаб'ятину. Пилип сказав, що на сковорідці. Вдома баба сковорідку геть викинула, нову купила. А тут як Григорій Савич викине, де ж взяти нову? Бо дівчата гидуватимуть. Обізвався й Хома: мама після того чотири дні за стіл його не садовила.

Куприк сказав вчителеві, що хоче, як Пилип і Хома, поласувати жабами. "Чого це вони ростуть і ростуть, а я, мов гриб, застряв на одному місці", — говорив хлопець.

Цікава історія трапилася з Пилипом. Він, що тільки один раз з Хомою спробував французької страви, і собі широко повірив у дійсність картини, намальованої Куприком. Враз перед його очима постали і курінь, і земляна піч, де він з Хомою ніби-то часто їв жаб. Женька теж просив вчителя дозволити Куприкові з'їсти жаб.

Оля стояла, мов нежива. Більш за все на світі вона боялася мишей, жуків і жаб. І від однієї думки, що такими наїдками можна сервірувати стіл, у неї запаморочилося в голові. А Люся кричала, що казанка і сковорідки не дасть.

Експедиція розкололась на дві групи. Куприк, Женька, Пилип і Хома одділилися і сховалися за кущами. В таборі залишилися Григорій Савич, Люся й Оля. Вони й узялися чистити картоплю на обід.

Тимофій ні до однієї з груп не приєднався. Ліг осторонь на землю, дослухався, як в животі у нього помаленьку ворухився бронзовий жук. Білан і Явтух також участі в подіях не брали. Біланові пощастило піймати дику качку, і він доїдав її в затишку. Явтух попасом ходив вздовж стежки, косив зубами молоденьку травичку і полював на поліських комарів.

За кущами життя кипіло. Потім говорили тільки Пилип, Хома і Женька. А Куприк мовчав. Він сидів біля багаття, ще й одвернувся від сковорідки – понуро, невесело, з стражданням на обличчі. Коли все було готово, хлопці припрошували Куприка. А він, майбутній матрос, зарідав.

"І вирости хоче, і їсти не може", — зітхнула Люся. Люсі було жаль Куприка. Але мала вона й іншу печаль. Пов'язана вона була з Пилипом, якого назвала подумки жабоїдом.

Женьку так само розривали двоїсті почуття: з одного боку, йому було шкода Куприка, що він не може їсти печені. А з другого, якщо Куприк виросте, то переможе його.

Куприків плач стривожив і Олю. Вона просила Куприка їсти. Оля вуркотіла біля нього, торсала, утішала. Пропонувала навіть удвох їсти. І сама спробувала. Куприк заривав на увесь голос. Тоді Женька знайшов рішення: треба їсти рибу, бо й риба у воді росте.

Нічого не одповів Куприк, встав і поволі пішов до Явтуха, схилився на нього й знову захлипав, тільки тепер вже тихенько.

Далі сили експедиції розподілилися так: Куприк ридав, припавши Явтухові до спини; Явтух обмахувався хвостом і жував траву; Люся, помивши після обіду посуд, почала готувати крем на закуску; Тимофій, заморивши голод мискою картоплі із салом, солодко дрімав, поклавши голову на рюкзак.

Куприк гірко переживав свою поразку. Мовчки дивився на карту і мовчки звіряв рух експедиції за компасом.

Тим часом картини довколишньої природи почали мінятися. Болота закінчилися. Пішла висока земля. Поляни зустрічалися просторі: трави на них стояли високі, і запах квітів змішувався з пахощами розігрітої проти сонечка хвої. Дихалося легко-легко!

Всі пожвавішали, завели пустощі. Незабаром і Куприк ожив.

Пахло близько річкою. Це була Рудиця.

Розділ 13

Люба запропонувала підібрати найбільше синонімів до слова йти. Сашко і Кость не змогли. Люба ж навела слова чимчикувати, копотіти, дріботіти, човгати, чапати, чалапати, шкутильгати, сунути, повзти, тюпати, сопіти.

Теоретик Сашко сказав, що знає щось із Костиком, але Любі не скаже, бо буде стара. Люба терпіти не могла, щоб хтось знав щось, а вона щоб не знала. Хлопці користалися цим і дражнили її, як хотіли.

Через хвилинку Любі вже неначе й не кортіло дізнатися про Костів і Сашків секрет. Люба зайшла на грядку і так пустила свої руки між огудинням, що вони замигтіли, мов метелики.

Тоді хлопці самі призналися, що підуть в експедицію, як оті новопшеничанські хлопці. Білана їм шкода брати, то вони украдуть Верещаківську Жульку з цуценятами. Як вони повиростають, запряжуть в нарти і рушать.

У хлопців було повно справ: і рюкзаки треба приготувати, і сухарів, і чашок, і ложок. Цим ділом зайнялася Люба.

А Жулька нічого й не знала. Ніколи їй було цікавитися різними сторонніми речами. Вся увага її була спрямована на одне – захвати якнайкраще своїх цуценят. Дід Трохим та його баба топили цуценят. П'ять разів за своє життя Жулька була свідком такої

сцени, а на шосте надумала заховати їх.

Взяти голими руками Жульку з цуценятами хлопці не забиралися. Сашко одяг дідові ватяні штани і такого ж ватника. Кость "позичив" ватяну пару у матері. Як, бува, накинеться Жулька, то рватиме не хлоп'ячі голі литки, а материні та дідові ватники. Для цуценят Кость прихопив торбу, для Жульки – мішок.

Жулька, нагодувавши малих і простеживши, поки вони поснуть, сама задрімала. Коли прокинулась, пізнала хлоп'ячий запах і зрозуміла, що наближається Кость.

Костя Жулька знала. Це був дуже вредний школяр, кидав у неї камінці. Жулька перехопила ще запах Сашка.

Мішок зачепився за колючий кущ будяка і Жульку не зловили. Вона кинулася на Костя. Його ватяні штани злетіли. Не чекаючи, що з ними буде далі, Кость вистрибнув з них і кинувся навтікача. Вскочив у кропиву і дуже обпікся. Сашкові ж довелося п'ятдесят раз оббігти будяка, бо ззаду гналася Жулька. План хлопців провалився.

Увесь з червоними ногами, Кость попросив Любу: "Любко, отам біля Жульки в будяках zostалися материні ватяні штани й фуфайка. І мішок з обручем. Піді принеси, а то щоб хто не підібрав проти ночі".

Таким чином варіант з собаками одпав сам собою. Хлопці ж хотіли їхати на нартах, а їх би тягнули собаки.

У Сашка заворушилася нова ідея: рушити до Кристалічного щита. Новопшеничани поки дошкутьляють із своїм ледачим Явтухом, а вони вже й там! Вони тільки спинатимуться на Щит, а їхній прапор давно вже замайорить на вершечку найвищого піка. Треба тільки дізнатися, де той Щит знаходиться. Кость сказав, що за Петровим байраком і далі на берегах їхньої річки Вуші щит виходить на поверхню.

Через три дні, коли Костеві ноги одійшли і перестали щеміти, а Сашко поповнив у своєму організмі запаси поту, витраченого під час змагання з Жулькою, нова експедиція в складі Люби, Сашка, Костя й Білана вирушила на південь, пересікла Петрів байрак і зробила зупинку в березовому гаї. Друзі подалися у гірську країну на березі річки Вуші.

Розділ 14

Річка звалася Рудицею, село Рудним, урочище біля села на березі річки, де спинилася експедиція, Руднею. Камінці на дні називалися рудою.

Григорій Савич почав розповідати, що і до Богдана Хмельницького, і в часи Богдана Хмельницького, і пізніше за життя Тараса Шевченка металургійний центр України був саме на Поліссі! Пізніше з'явилися на Дніпрі і у Донбасі. Центри виникають, де є руда і вугілля.

Вчитель сказав, що з озера підвозили руду; в лісі, що навколо, випалювали вугілля. Піч, в якій варилося залізо, стояла на березі. Тут же був побудований і водяний млин. Вода Рудиці крутила колеса, вони ж приводили в рух молоти і ковальські міхи. А потім на Дніпрі народилися заводи, котрі могли виплавляти заліза на рік більше, ніж тут.

У давні часи умовою виробництва заліза була близькість родовищ сировини. Коли ж з'явилися залізниці, тоді віддаль не стала страшною. Донецьке вугілля лежить за

чотириста кілометрів від криворізької руди, і на обох кінцях процвітає промисловість. Криворізькі ешелони везуть для донецьких заводів руду і, залишивши її там, вантажаться вугіллям з тим, щоб одвезти його в Дніпропетровськ, Дніпродзержинськ, на металургійні заводи Криворіжжя. Так що вагони порожняком не ходять.

Пилип присів біля горбочка і встромив ніж у землю. Спочатку йшов пісок, за ним – куски чорного деревного вугілля, потім бита цегла, шматки циндри і всяке подібне сміття. Не було сумніву, що саме тут стояла колись піч.

Пилипа не цікавили такі викопки, він хотів знайти золотий меч, золоту підкову. Хома сказав, що цього не станеться, бо тут Полісся, а скіфи з золотими мечами й підковами кочували в Степу. Пилип був сумний ще й тому, що Люся не прийняла від нього квітки, бо він жабоїд.

Образ Люсі з золотим скіфським мечем і золотими підківками на черевичках так захопив Пилипа, що він аж обернувся в той бік, де дівчинка поралася з Олею біля кущика квітів. Копавши землю, Люся посадила собі на ніс грудочку землі, в котрій застряла велика прозора піщинка. Промінь сонця упав на ту піщинку. Блиснуло, засяяло. Діамант сяяв на носі у Люсі, та ще як сяяв, аж сліпив!

А Люся тим часом, відчувши на собі хлоп'ячі погляди, підвела руку, витерлася. До Люсі підійшли Пилип і Хома. Пилип спитав, де той діамант, що сяяв у неї на носі. Люсі здалося, що Пилип глузує з неї. Їй стало так прикро на серці!

Люся думала, що Пилипові з Хомою краще, ніж з нею. А Пилип боявся довго з нею бути, що б не сміялись хлопці.

Григорій Савич розказав своїм мандрівникам, що колись тут печей нараховувалося сотні, бо ж рудні були розкидані скрізь, де можна було знайти залізну руду, де поблизу росли ліси, де протікала хоч яка річечка. Бо де вода, там можна поставити млин. Де ліс, там можна випалити вугілля. Григорій Савич розгорнув карту і показав, що є десятків зо три сіл з назвою Рудня. Колись на Поліссі працювало більше як 500 рудень.

Повечеряли, випили чаю. Про печі вже нікому не думалося.

Розділ 15

Встала Немидора Харлампіївна рано і попрямувала в колгоспну кухню. Стара думала, як зробити, щоб соромом не вкрити своє сиве волосся, щоб не сказали люди, що вже не вміє варити борщів. Баба згадувала свою маму, котра перша у селі придумала додати у борщ помідорів. Немидора, коли стала господинею, шукала міру, при якій борщ ставав, як вино: п'єш і не уп'єшся, їси і не в'їсиш. Зараз кожен знав, що кращого борщу за Галушиху не звариш.

Ієреміаду збудив будильник. Знадвору почула материн голос, щоб вставала, бо Галушиха вже встала.

В снігах Ієреміада облилася холодною водою, витерлася і одяглася. По цьому поснідала і пішла на роботу. А йдучи, згадала про Григорія Савича та й зітхнула. Ієреміаді так хотілося побачити Григорія Савича і порозмовляти з ним, що, викликаний силою її бажання, він цілий день був з нею. Дівчина навіть мріяла, що в них буде четверо дітей і вибрала їм імена.

В той день Григорій Савич був якийсь сумний, все дивився вперед на дорогу, неначе кого визирав.

Пилип встиг сто разів зиркнути в бік Люсі. Тільки робив це тоді, як Люся не дивилася на нього. Йому було за ці погляди соромно, тому часто уявляв себе таким козарлюгою, котрому до Люсі зовсім байдуже.

Вночі Олі снилася географічна карта, і, як вони відійшли від маршруту, тому вчитель забуде про Ієреміаду, і небезпека більше йому не загрожуватиме.

Вдосвіта Оля кинулася до карти, витерла щось на ній гумочкою, щось навела олівцем, поки Куприк приступив до своїх обов'язків штурмана, все вже було закінчено. Людина все зробила для того, щоб врятувати від лиха свого вчителя!

А ввечері одвідувачі їдальні розглядали питання, хто ж краще зварив борщ – Немидора Харлампіївна чи Ієреміада. Виступив тракторист Петро і сказав, що в борщі Немидори Харлампіївни своя сила, а в борщі Ієреміади – своя сила. Той борщ для поезії, а цей борщ – для серця. Без поезії і без серця жити не можна. "Я за той і за той!".

Потім усі проголосували, крім Олега Кучерявого, бо він хотів схитрувати.

Розділ 16

Куприк повів екскурсію по маршруту, виправленому Олею вранці. Стежка бігла понад річкою серед високого бору. Та незабаром сосни звернули вліво, а пролисина залишилася при річці. Хлопцям набридло йти все лісом та лісом, і тепер їхні очі відпочивали на рівноті.

Вбік од стежки здіймалася гора, густо вкрита терном і дерезою. На маківці гори блискотів срібним листям молодий осокір; на вершечку осокара сидів кібчик. Його й помітили Пилип і Хома. Як тільки хлопці почали дертися, кібчик полетів геть. Але лишилося гніздо. Та хлопці про нього і думати не могли, бо боялися вчителя. Пилип почав копати і шукати скарби. Хома побачив на тернині осине гніздо і захотів драти ос.

Пилип згодився. В біографії Пилипа й Хоми було чимало випадків, коли найлютішими їх супротивниками виступали степові оси, тонкі, довгі, посередині перетягнені незримою ниточкою, з чорненькими обручками впоперек тільця. Такі оси, коли їх роздратувати, можуть кого завгодно і куди завгодно загнати. Вони розумні, обачні, і завжди насторожі. Місцевість сприяла осам, а не хлопцям. Кущ терну так переплутала дика вика, що залізти в нього не було ніякої змоги. Та раптом оса вкусила Пилипа ніж очей, а Хомі оса напали на ноги.

Табір експедиції був розбитий під сосною. І коли повернулися Пилип з Хомою, Куприк їх не впізнав. Коли всі насміялися і поприкладали хлопцям до укусів холодні компреси, Люся підійшла до Пилипа і спитала, чи болять. Слова Люсі підняли цілий вихор почуттів у його грудях. Пилип пишався, що покусав його не джміль, а поліська оса та ще в пункті, де з землі виступають лоби Кристалічного щита. І Люся подумала, що Пилип не боїться нічого.

Поки Люся розмовляла з Пилипом, Оля морочилася з Хоминими ногами. А Куприка щось не клеїлося з картою. Виходило так, що експедиція мала йти проти течії річки Рудиці, а йшла за течією.

Куприк вважав себе старим морським вовком, то хіба він міг звернутися за порадою до Олі. Оля все це розуміла й раділа. Як добре, що маршрутну карту передала вона Куприкові, а не Тимофієві. Той давно вже крику наробив би. Олі й на думку не спадало, до чого можуть призвести її невеличкі поправки на карті.

*Стислий переказ по главам, автор переказу: Світлана Перець.
Авторські права на переказ належать Укрлібу.*

Розділ 17

Чим далі йшли, тим природа ставала суворіша й величніша. Ріка стала шумною і бистрою. Стежка побігла не по землі, а по камені. Праворуч глибоко внизу шумить річка; ліворуч підноситься кам'яна скеля.

А це ж був тільки початок. Три години до полудня просувалася експедиція. Гірський край не тільки не втрачав своєї величі, а, навпаки, ця велич зростала. Тут вже полізли скеля на скелю, гора на гору. Русло ріки засіяли величезні кам'яні лоби. На привал спинилися в такому місці, що дух забивало. Зелене Полісся обернулося тут на Кавказ, Крим, Карпати, Альпи.

Потрібно було піти до найближчого села, щоб купити їжі.

На карті якогось населеного пункту поблизу не було й близько. За сорок кілометрів на захід чорніла крапочка, якою була позначена Біла Криниця; за тридцять кілометрів – село Рудне. В другий бік ішли якісь невідомі села. До найближчого з них було кілометрів п'ятнадцять дороги.

Тимофій покликав Григорія Савича і сказав, що з картою щось не те. Григорій Савич позирав одним оком на карту, другим на Олю. Не на Куприка, хоч начебто провинився саме Куприк, а на Олю. Оля ж сиділа щаслива. Люся подумала, що тут Олина робота. А харчів у них ще вистачить не на один раз.

Люся дуже любила Олю. Хіба не варта захоплення історія з тим, як Оля поруйнувала побачення Григорія Савича та Ієреміади в Білій Криниці! За цю операцію Люся тоді разів із сто поцілувала Олю. А тепер історія з цим тупиком! Закрутиться Григорій Савич, і з голови геть все стороннє вилетить.

Поки всі сперечались, Григорій Савич підсів до Олі й тихо мовив: "Ну, а тепер розкажи, Олю, навіщо ти все це закрутила".

Оля не вміла брехати. Тому зараз мовчала. Потім почала ковтати сльози. Григорій Савич з досвіду знав, що тепер від неї не вдасться домогтися й слова.

Григорій Савич ще з інститутської лави знав, що в школі можуть статися всякі несподіванки і до них треба бути заздалегідь готовим. Все всередині Григорія Савича спалахнуло, але зовні він залишився таким, як і раніше був. Серце Григорія Савича хотіло було сказати Олі таке: "Божевільна дитино! Що ти наробила! Це ж, виходить, піклуючись про моє щастя, ти поламала мою зустріч з Ієреміадою в Білій Криниці. А для мене це було б найбільшим святом у житті. Я певен, що ми там з нею порозумілися б... А тепер через тебе, мала рятівнице, все ускладнилося і як кінчиться, не знаю!".

Розділ 18

Агроном Хрисанф Іванович ще вчора порадив Сашкові і Костеві залишити на насіння найбільші і найкращі огірки. Їх лежало навколо багато, одного Кость назвав Кабаном. Сашко свого теж хотів назвати Кабаном, мало не побилися, добре, що прийшла Люба і сказала, що можна назвати й Лутом. Бо люди часто кажуть: "Здоровий, як лут!"

Отак і з'явилися на світ Кабан і Лут. Їх поява примирила приятелів, і вони враз забули про сутичку і почали весело допомагати Любі збирати огірки і односити їх на воза.

Кость запитав, чому Люба смачненького не принесла. Бо вони їй за смачненьке крем'яхів нароблять з дикого скла. При згадці про крем'яхи очі у Люби заблискотіли.

Хлопці щодня мандрували. Спочатку освоїли вони першу базу, розташовану серед великої піщаної пустині за Петровим байраком з березовою оазою посередині і з великим кам'яним лобом у тій оазі. Згодом просунулися далі на північ, де граніти Українського кристалічного щита виходили на денне світло.

По дорозі на другу базу з хлопцями сталися деякі пригоди, про котрі варто розповісти. По-перше, їм пощастило покурити. Курили вони й раніше, але або листяну потерть з чорнобилу, або смердючі бички, від одного духу яких у них наморочилося в голові. А тепер зустрічний дядько Гарасимчук, що всіх фотографував, почастував їх справжніми цигарками "Біломорканал". Фотограф сказав, що чув, що на річці на скелястому березі стоїть кам'яна могила, на тій могилі столітня сосна росте, на тій сосні кіб'яче гніздо, в кіб'ячому гнізді четверо кіб'ят. Він, видно знав, як вразити Сашка, а ще Костя. Хлопці знали, що тепер уже там не сосна, а осокор виріс. А гніздо все одно є, і кіб'ята є, а підступити не можна: навколо терник, а в тернику – оси.

Друга пригода була не така, як перша. Від цигарки Сашкові добре заканудило. Та й Костеві теж. Тому Сашко сів спочатку на куш дерези, потім, не знаючи що там є, на їжака. Їжак проколов труси Сашка наскрізь і, справившись з цим завданням, почав колоти далі. А далі ж було Сашкове живе, біле тіло! Ох же і підскочив Сашко! Ох же і скрикнув!

І кожен хлопець знає, що курити не можна, а курить. Свідомо люди роблять себе слабаками. У Костя й Сашка почала прокидатися совість. У Сашка розбудили її їжаківі колючки, а в Костя нестерпний головний біль.

Хлопці пообіцяли собі, що більше курити не будуть.

Тут на стежку вискочив Білан з дрохвичем у зубах. Здобич свою вовкодав поклав Костеві до ніг.

На базі хлопці почали патрати дрохвича і, поки це робили, вирішили не печеню з дрохвича смажити, а зварити з ним куліш. Поки зварився куліш, хлопці наїлися хліба.

Напившись на річці води, приятелі закутали кашу у ватник і засунули в самісінький куток печери, в котрій ночували, і прикрили рядниною зверху. А самі хлопці майнули в гори і зникли серед нагромаджень гранітних брил.

Розділ 19

Вранці експедиція пила найкращий чай за всю подорож. До чаю не було заварки, і

заварили снопочок дикої м'яти.

Люся поклала на скатертину по одному аварійному сухарю і по подушечці – у Куприка знайшлися. Куприк свою віддав Женьці. Женька мало і рідко їв цукерки, а він дуже любив усе солодке. Тепер Женька вважав Куприка найкращим другом. Він запропонував помінятися рюкзаками.

Хоч клуночок у морського вовка і був тугенький, так Женька ж проти Куприка був велетнем. У Женьки були сильні м'язи. Куприк, почувши Женьчину пропозицію, якось завагався. Женька накинув на плечі Куприкові свій клунок, на себе натяг Куприків, пошитий з лантушини. Женьці було приємно нести Куприків клуночок.

Зібралися, поправили рюкзаки за плечима й пішли.

Женька був хлопець загартований, але нести Куприків рюкзак ставало тяжче і тяжче. А на привалі Григорій Савич підійшов до Женька і сказав показати, що у рюкзаку. Куприк розв'язав свій рюкзак і почав викладати з нього все, що там було. Спочатку ішов законний багаж: штани, сорочка, черевики, електричний ліхтарик, запальнички, сірники. Потім з лівого боку він витяг здоровенну торбинку, так туго зав'язану, що боки її аж лисніли проти сонечка. В торбі був пісок.

Женька і рота роззявив. Так от звідки Куприк бере свою силу і спритність! Тимофій, котрому на деякий час довелося прикусити, язика, вирішив взяти реванш. Він сказав Куприкові, що той все одно низький. Оля теж це підтвердила, бо не забула Куприкової розповіді про Пилипа й Хому.

Куприкові так хотілося підрости, що кінець кінцем він спробував би підставити ноги не тільки під дощ, а й під сніг.

Розділ 20

Але повернемося назад. Який не був сніданок, але це був сніданок. А буває в житті, немає не тільки чогось їсти, а й пити. Пилип сказав, що ніколи не пробував, щоб цілий день нічого не їсти і не пити. Хома теж.

Через дві години сонце стало майже над головами. Розігріті скелі й каміння дихали спекою. Зелень посіріла, листочки поскручувалися. Не було й вітру. Мандрівники намагалися, де можна було, йти по траві, бо камінь був гарячий.

Григорій Савич звелів промочити горло. Хома і Пилип не пили. Вони йшли і розмовляли. Хома почорнів, очі його глибоко поховалися у вічниці і палахкотіли напруженим гарячковим блиском. Пилип теж потемнів, став якийсь менший і не такий шовковистий. Від безводдя в роті у них попересихало, язик був шорсткий.

Люся помітила, що Пилип почорнів. Підійшла і спитала, чи вони з Хомою не хворі. Він же ж і язиком як слід не міг поворухнути! І з його вуст вихопилося сичання, шкварчання і якийсь присвист, дівчинці здалося, що Пилип перекривив її. Люся образилася.

А тепер ми питаємо: а де ж ділися наші друзі Кость і Сашко? Де ділася Люба і що сталося з їхнім Біланом?

Люба вдень не могла мандрувати, бо допомагала матері. Біланові набридло крутитися біля нової бази, і він гайнув собі.

Що ж до Сашка й Костя, то вони сиділи в холодочку під скелями і займалися благородною справою вчених мінералогів. Лазячи між камінням, вони наткнулися на ціле звалище дикого скла і тепер ладналися робити з нього крем'яхи. Кость встиг підібрати крем'яхи – блакитний, зелений, рожевий, медово-вогнисто-жовтий. Всі вони були прозорі, просвічувалися красиво проти сонця, а зламані грані так блискотіли, що аж очі засліплювали.

Сашкові потрапила під руку дуже гарна грудка дикого скла – винно-жовто-червоняста на колір.

Озброївшись гранітними каменюками, приятелі молотили ними по тих вишуканих, благородних гранях, радо вигукували, коли уламочок, одірвавшись від цілості, високо підлітав вгору, викреслюючи діамантову траєкторію.

Втомившись і зробивши перепочинок, Кость сказав: "От коли б нас побачили новопшеничанські хлопці!". І тут на повороті стежки між скелями замигтіли людські постаті. Це були наші мандрівники.

Кость всіх пізнав. Сам виголосив чимало різних слів проти хлопців з новопшеничанської експедиції. А зараз все, що тоді говорив і думав Кость, десь ділося, вивітрилося, і в серці своєму він відчув лише почуття теплої приятелі й захвату.

До Костя і Сашка підійшов Тимофій і пожалівся, що Куприк завів їх не знати куди, а всі ще й голодні. Немає нічого гидкішого на світі за ябеду, а Тимофій і почав саме з цього. Хлопці відразу подумали, що Тимофія, здорового, товстого, кашею з дрохвою не почастували б.

А тут і Білан, Сашків та Костів, мов із землі вийшов! Побачив, як іде ще один Білан. Молодий собака спочатку хотів напасти, але старший йшов за вчителем, був розумнішим і досвідченим. Потім вони зійшлися, облизали обережно один одного, погордо підвели голови і лягли поруч, мов висічені з білого мармуру.

Розділ 21

Кость і Сашко мало різнилися один від одного; тільки й одміни, що в Сашка навіть вії вицвіли, а Костя, навпаки, прикрашали вії чорні, як ніч. А Куприк звернув увагу на їхні хлоп'ячі труси – з поясами і з кишенями. Цей одяг був винаходом і гордістю новопшеничанської експедиції. Тому Кость швидко перевів розмову про труси на іншу тему. Кость подумав, що добре би було запалити ввечері велике багаття, посидіти, поговорити, дівчатка моли би спати в печері, хлопці – надворі.

Кость просив Куприка залишитися. Григорій Савич згодився і познайомився з Сашком і Костем. Сашко так гостро переживав зустріч з справжньою експедицією, що увесь час мовчав, тільки роздивлявся на гостей.

Експедиція склала своє спорядження на точку біля печери, і всі прискоком помчали до річки, навіть Білан і Явтух. Залишився тільки Куприк, бо чергував.

Кость розпитував Куприка про безмін, Сашко притягнув відро з кашею. Пилип з Хомою допленталися якось до табору, бо вже ледве йшли. Кость і Сашко дивилися на Пилипа й Хому з захватом, бо дізналися, що ті цілий день не пили.

Решта хлопців й дівчат уже з'їли дві порції каші. Подужали лише половину відра.

На дні мав бути дрохвич, але Кость його там не знайшов. Тимофій назвав Костю і Сашка брехунами.

Люся, Оля і Люба сиділи на тому місці, де годину тому Кость і Сашко молотили гранітними каменюками дике скло. Скрізь блискотіли різнобарвні скалочки. На одній великій каменюці лежали готові крем'яхи. Вони дуже сподобались дівчатам. Люба взяла їх і подарувала Люсі і Олі на пам'ять про зустріч. Ні в Люсі, ні в Олі зроду не було таких крем'яхів.

Пилип і Хома згадали, що герої пили воду з чобота. Чоботів у них не було, тому пили із сандалій. Куприк теж спробував.

Розділ 22

Зникнення дрохвича з каші лишилося загадкою. Єдиною втіхою для Костя й Сашка була нагода порухатися з Тимофієм. Вранці Білан Білосніжний зник із табору і незабаром повернувся, несучи в зубах неживого ховрашка. Ховрашка хлопці наказали віднести голодному Тимофію. Собака так і зробив.

Потім прийшов Хрисанф Іванович, доктор геологічних наук Володимир Данилович Остапчук і професор Павлусевич.

Майстерня, де Кость і Сашко виготовляли крем'яхи виглядала так: тічок під скелею, два камені, на котрих приятелі товкли дике скло, простір навколо каменів засипаний барвистими скалками, які переливалися всіма відтінками. Все це мерехтіло, сяяло, грало-жило життям багатим і красивим.

Доктор і професор дивилися на потовчене і потрощене дике скло і рота не могли розкрити. Професор раптом сказав: "Боже мій, боже мій, що ж вони наробили!". Виявилось, що хлопці розбили блакитний топаз, білий гірський кришталь, моріон, лабрадор!

Обидва вчені зовсім забули за присутніх і все тяглися та поривалися до нових і нових камінців, і з вуст їхніх зривалися різні дивні слова: аквамарин, халцедон, опал, альмандин.

Сашко й Кость стояли поруч і з подивом стежили за тим, як їхнє дике скло оберталося на дорогоцінні камені й самоцвіти з такими звучними назвами. А Кость думав: мабуть тому, коли били по них каменюкою, то іскри снопами летіли. Доктор і професор сказали Костеві і Сашкові, що вони належать до племені найсимпатичніших варварів на землі. Камені вартували дорого, а хлопці ж міняли їх за цукерки, за пиріг з вишнями. Чоловіки пояснили дітям, що це було не дике скло, а самоцвіти – дорогоцінні і напівдорогоцінні камені. Найкращими вважають такі кольори: білі – в алмазів; блакитні – в аквамаринів; зелені – в смарагдів.

Вчені розповіли, що вивчення Кристалічного щита на Житомирщині дало несподівані наслідки, і Полісся за кількістю дорогоцінних каменів стало на один рівень з районами найважливіших родовищ в цілому світі. Житомирські самоцвіти набули такої ж слави, як і уральські. Насамперед, мова іде про топази. Тут Кость сказав, що в них був блакитний кристал на п'ять кілограмів. Гранітною каменюкою не можна було його потрошити, так вони з Сашком – гнейсовою.

Протягом всієї розповіді Пилип не виявив ніяких ознак зацікавлення. Та ось вчений сказав, що в Україні ще є алмази, але ще ніхто не шукав. І Пилипа підкинуло вгору, немов на пружині.

Алмаз! Ось про що мріяв Пилип. Коли алмаз добре оббити гострою каменюкою та погранити об цеглину, можна вишліфувати справжній діамант, такий, щоб сяяв на увесь світ. Отоді він візьме той діамант і скаже: "На, Люсю, тобі цей діамант назовсім!". Пилип ще не знав, який сюрприз приготувала йому Люся.

Незабаром три об'єднані експедиції (третя – університетська в складі вчених Остапчука і Павлусевича) рушили в похід: Сашко і Кость мали показати місце, де знайшли крем'яхи.

Стислий переказ по главам, автор переказу: Світлана Перець.

Авторські права на переказ належать Укрлібу.

Розділ 23

Люся не забувала, як з нею говорив під час свого безводного маршу Пилип. Не розмовляв, а хрипів, перекривлявся, глузував. І головне – не признався, що цілий день не пив води.

А Пилип дуже скучив за Люсею. Тож він почав шукати нагоди поговорити з нею. Дівчина не говорила з ним. Пилип був у розпачі. При дорозі ріс велетенський кущ будяка. На ньому було безліч квіток. Пилип підбіг до куща, голою рукою виломив гілочку з квіткою, не відчувши, що при цьому боляче поколов пальці. Пилип наздогнав Люсю й Куприка і показав будяк, на якому ще й великий джміль сидів. Люся уваги не звернула.

Хома, побачивши, що Пилип чогось скривився, підійшов, поспівчував. Хома показав цілу кишеню скалочок і тішився, що має топази. Хома забалакав Пилипа, і Пилипові стало трохи легше. Тоді Пилип вирішив, що знайде для Люсі найкращий діамант.

Експедиція увійшла в горловину велетенського яру. Тут, внизу, було похмуро. Весняні й грозові води порвали гранітні щити на величезні брили. Камені то наповзали один на одного, то підіймалися хаотичним нагромадженням. Хлопці побачили полоза. Пилип і Хома вибралися на високу брилу. Звідти побачили навіть осокора, де їх покусали оси. Хлопці зрозуміли, що Ольга наплутала в маршруті, і експедиція, зробивши коло, повернулася назад.

Далі в ущелині почався хаос. Стежка зникла. Доводилося видиратися з каменя на камінь, обминати величезні брили і пробиратися по вузьких карнизах над прірвами.

Нарешті Кость і Сашко показали на якийсь вугластий отвір в стіні ущелини. Тут вони знайшли каміння.

Хлопці одразу зробили крок вперед. Навіть Тимофій, який штовхнув Пилипа. Тимофій мав сердитий, з відтінком якоїсь лихої злості, голос.

Дно печери було заслане битими уламками дорогоцінних каменів і кусками того граніту, який Костеві й Сашкові правив за молот. Всі стіни були вирівняні, ніде ні одного виступу, тільки заглибини, де сиділи гнізда гірського кришталю. Кость і Сашко

добре тут попрацювали. І все ж Пилип не здавався. Він витяг свого археологічного ножа і почав сантиметр за сантиметром обстежувати стіни.

Скільки цього дня через їхні руки пройшло сірих буденних камінців! І ні один з них не був алмазом! Та один круглячок, який Пилип підібрав у рівчаку, був справжнім алмазом. На ньому наросла тонюсінька плівка від вапна, а ще тонша від кременю. З такого кристала можна вигранити діамант, яким милувалися б покоління людей. Пилип цього не знав. Зморений утомою, він мляво подержав алмаз на долоні, мляво оглянув його і викинув геть. Камінець провалився в щілину між камені.

Втома і невдача засмутили Пилипа. Він похилив голову і так ішов, поки очі його не спинилися на Люсі.

Попереду, як на долоні, забовваніла Кам'яна гора.

Незабаром схили ущелини розійшлися, вона перетворилася на просторий вибалок, виритий травою й кущами вересу та будяків. Місцевість для привалу була дуже вдала; то й отаборились. Недалеко протікала річечка Вуша. Всі досхочу накупалися.

Хомі дуже подобалося, що Пилип дружить з Люсею. Він багато про це думав і от одного разу вирішив: "Хай собі Пилип приятелює з Люсею, а я візьму й подружу з Олею". Але Хомина серце ніяк не лежало до розмови з дівчатами, а тим більше з Олею, з якою він років зо три підряд сидів колись за однією партою.

Після марних пошуків дорогоцінних каменів серед гранітних розсипів яру Хома з Любою опинилися вдвох. Люба здавалася йому найкращою, не такою, як усі дівчата. Хома розповів їй, що він з Пилипом уже шостий день носить пісок, так як Куприк. Хома ще багато чого їй нарозказував.

Люба слухала Хому охоче. Та як сіли обідати, то Любу дівчатка біля себе посадили. Тільки і втіхи Хомі було – дивитися на неї здалеку.

Після обіду Люба, Кость і Сашко почали збиратися додому. Відчуваючи близьку розлуку, Хома занепав духом.

А потім прийшло й прощання. Приїхала машина за дітьми і вченими.

Розділ 24

Женька побачив здоровенного жовтого джмеля, який привів хлопця до джмелячого гнізда. От удача! Женька витяг кишеньковий ніжик і, не хапаючись, зайнявся гірничими роботами по видобуванню підземних солодких багатств. За цією роботою і застав його Явтух. Джміль вжалив Явтуха в губу. Явтух з'їв його. А Женька, про що б не починав думати, все у нього сходило на цукерки.

А в цей час Люся сиділа на пагорбку, перебирала квіти, поки не згадала про Пилипа. Аж тут з кущів вискочили Пилип і Хома. Вони хотіли показати щось цікаве. Привели хлопці її до самого підніжжя Кам'яної гори, тільки не з того боку, де гніздо з осами, а від річки. Під могилою Люся побачила величезну авіаційну вирву. Вирва ця до самого дна заросла бур'яном. На дні вирви земля була покопирсана. Там Пилип запхав руку у ямку і витягнув людський череп з діркою в лобі, з покаліченими щелепами. Хлопці, як і Люся, дивилися на череп з ляком. Нарешті Пилип сказав, що там не череп був, а коробка, і в тій коробці блиснув діамант. Хома підтвердив.

Люся стояла настрашена і не знала що їй робити і думати. Спочатку їй здалося, що це хлопці так жорстоко пожартували з неї, але коли глянула на вкрай спантеличеного Пилипа, на вкрай розгубленого чесного і завжди щирого Хому, завагалася.

Хома взяв у Пилипа з рук його археологічного ножа і почав копати.

Тим часом чутка про знайдений череп вже облетіла всю експедицію, і на місце події один по одному почали збігатися хлопці. Всі хотіли побачити череп. Тимофій стояв осторонь і мовчав.

Пилип ще копирсався в землі і раптом витягнув ту саму коробку, котру хотів подарувати Люсі. Все, що було в коробці, Куприк висипав на свою смугасту матроську майку, знявши її для такої нагоди. Всі стояли, тісно збившись, навколо. Наперед вийшов Тимофій, дивився на знахідку, і очі його взялись дивним блиском.

Люся поглянула на Пилипа приязно і ще й сказала тихенько, щоб ніхто не почув: "Не треба сердитися на мене, Пилипе. Тільки ніколи не ховай секретів од мене".

Куприк лічив скарб, а Женька все записував у журнал. В коробці було сховано золоті портсигари, золоті годинники, золоті персні, золоті ланцюжки, золоті медальйони. Крім цього, серед скарбу Куприк знайшов жіночу окрасу для голови. Передню частину її прикрашав великий камінь у золотій оправі. Камінь припав пилом, та тільки Куприк тернув його об труси – він увесь засвітився. Пилип подумав, що це діамант. Люся почепила прикрасу на голову.

Тимофій мовчав, а потім обурювався, що теж хоче шукати скарби.

Коли між скарбами знайшли обрубаний палець, Люся уявила картину, як фашистські грабіжники ходять з хати в хату і тягнуть, що можуть. Певне, це ж саме подумала й Оля. Вона зняла з голови окрасу, яку теж приміряла.

Потьмянів скарб і в очах у Пилипа. Хома теж зрозумів, що це все крадене. Дівчата сказали Григорію Савичу, що треба все закопати назад. А вчитель сказав, що це народне добро і його треба повернути.

Скарб перенесли в табір. Поставили в кошик, а цей кошик разом з другим кошиком перекинули Явтухові через спину та й рушили до села Рудного, щоб там заночувати.

Розділ 25

Золота знахідка не давала Тимофієві спокою. Тимофій хотів, щоб це золото належало йому.

Ще більше захоплювала Тимофія інша думка: золото можна десь продати й накупити цукерок, ножа, нову майку, кепку, футбольного м'яча.

Коли до Рудного залишилося не більше десяти кілометрів, почало збиратися на дощ. Експедиція спустилася у затишок степової балки. Тут і вирішили отаборитися. Майже встигли поїсти, і почалася злива. В палатці було тісненько, зате весело.

Тимофій раптом підхопився і злякано крикнув: "Гадюка!". Всі враз заметушилися, Пилип злякався найменше. Він вийшов з палатки і побачив, що вода залила всю балку і тепер добиралася майже до палаток. Вчитель сказав піднести палатки і перенести в інше місце.

Розділ 26

Отак і вирушили. Попереду з ліхтариком у руці йшов Григорій Савич. За ним сунулися, як страховища, обидві палатки, під якими миготіли ноги з високо підкачаними холошами.

Куприк нічого нікому не говорив, а тільки, коли гатило зверху і сяяла блискавиця, пильно зиркав на свої ноги – придивлявся, чи не почали видовжуватися.

Тимофій весь час думав про золото. Перед зливою хлопці розв'ючили Явтуха і скарб сховали в палатку до Григорія Савича.

Та ось піднялася ця веремія з перенесенням на нове місце. Тимофій кинувся до Явтуха, перекинув йому через хребет обидва кошики і все намагався зробити так, щоб кошик із золотом, як і вдень, висів з лівого боку. План у нього був такий: коли рушать палатки, він одстане і зробить, що надумав.

Найбільше Тимофій думав про золотий портсигар. Щоправда, досі він ще не навчився як слід курити. Тимофій, ковзаючи по мокрій траві, ішов позад осла, підштовхуючи його руками. Тимофій обійшов Явтуха зліва. Від хвилювання йому й дух забило. Руки почали трястися, так що насилу підняв їх, щоб дотягтися до кошика. І дотягся. І торбину намацав. Але на цьому все й закінчилося. Над головою торохнув грім, блискавка засліпила Тимофія.

А тепер час розповісти про дядька Гарасимчука, який пригощав сигаретами Костя і Сашка. Попрощавшись з Сашком і Костем, він пішов слідом за хлопцями. Його вабили скарби минулих епох. Як тінь, скритно рушив за приятелями. Саме дядько і справився з дрохвичем, коли хлопців не було. Він так наївся, що приліг у холодочку подрімати і проспав решту дня й цілу ніч. Зранку він наткнувся на новошеничанську експедицію і побачив, як Пилип і Хома викопали на дні авіаційної вирви золотий скарб. Дядько Гарасимчук потай наблизився до експедиції і вже не спускав з неї очей. Він все бачив і чув. Коли пішов дощ, лиходійське щастя усміхнулося старому шукачеві. Ось Тимофій похапцем виніс з палатки кошики і перекинув їх через спину Явтухові. Далі створилася така картина: попереду йде Явтух; трохи збоку за Явтухом крадеться Тимофій, чекаючи нагоди, щоб застромити руку у кошика; за Тимофієм чалапає навшпиньки Гарасимчук; цей приміряється, як відштовхнути Тимофія і зробити те, чого не встигне Тимофій.

Гарасимчук не знав, що за ним іде Білан. Дивно і страшно стало старому шукачеві скарбів. Так у нього нічого і не вийшло. І совість навіть прокинулася.

Вовкодав ішов, не спускаючи очей з Явтуха і з кошиків. І ось він помітив, як Тимофій, котрий увесь час підпихав Явтуха, враз прудко проскочив вперед і простяг руку до кошика і почав порпатися. З такими у Білана був свій спосіб боротьби: він хапав їх за вуха, пригинав до землі, а коли вони ставали рачки, одводив до старшого чабана.

Блиснула блискавка. Коли ж вона зникла, Тимофій побачив біля себе Білана. Вовкодав передніми лапами сперся йому на плече, засунув Тимофієве вухо собі в рот і почав помаленьку спускатися вниз. Зуби в Білана були неначе залізні. Де ж тут викрутитися!

Білан не зважав. Прихилив Тимофія до землі, і коли той, щоб не впасти, сперся

руками в дорогу, смикнув його за вухо, точнісінько так, як смикав Явтуха, виводячи з чужої пшениці.

Розділ 27

Всі інші члени експедиції про це нічого не знали. Встановили палатки і у спеціальній печі, яку зробив Куприк, намагалися запалили вогонь. Намагалися навіть терти сухі палички. Та раптом Оля занепокоїлася: немає Тимофія. В обидвох палатках його не було. А потім усі побачили вовкодава і Тимофія. Білан за вухо виводив Тимофія з якоїсь шкоди, Тимофій чалапав на чотирьох ногах, як і Білан.

Всі так і залякли. Помітивши людей, вовкодав випустив Тимофія і одійшов убік, Тимофій підвівся і одразу взявся мацати вухо. Хома перший здогадався, що Тимофій захотів золота.

Злодій почав виправдовуватися, що Явтуха підганяв, а Білан, мабуть, подумав, що чужий. Григорій Савич зробив те, чого ніколи не робив раніше: простяг руку і поклав її на голову Тимофієві, що стояв перед ним мокрий, в грязюці і тремтів від недавніх жахів. Рука Григорія Савича була тепла, велика.

Невідомо, як складеться життя Тимофія, але скільки б не проминуло років, а цієї хвилини він не забуде ніколи. Та Хома сказав, що раніше хлопці скарб переховали з кошика в клумачок до Куприка, і Григорій Савич знає про це. Від цього повідомлення Тимофій аж присів, зробився якимсь маленьким. Йому так стало жаль себе, що він аж заплакав.

За годину експедиція увійшла в село Рудне.

Розділ 28

Всі гарненько повмощувалися в теплій хаті Мишка. Мишко був одноліток хлопців, в хаті ще була стара Мишкова баба.

Зранку Мишко не дуже хотів допомогти бабі по господарству. А Куприк допоміг бабі злізти з печі, приніс води, нарубав дров.

Через півгодини, коли всі попркидалися, в хаті все закипіло: дівчатка прибирали по всіх кутках, самі чепурилися і нетерпляче чекали Григорія Савича, котрий пішов у сільраду здавати знайдений скарб.

Біля хати баба думала, що добре б мати таких дітей, як Куприк, Оля й Люся. Прийшла поштарка і розповіла, що у Новошеничному змагалися дві куховарки: баба Галушиха і випускниця кулінарного технікуму Ієреміада. Ніхто нікого не переміг.

Оля змінила своє ставлення до Ієреміади. Мабуть, вона справді любить Григорія Савича, бо чого б ганялася за ним по дорогах і призначала побачення в Білій Криниці.

Повернувся із сільради Григорій Савич.

Тим часом на вулиці з'явився мотоцикл новошеничанського тракториста Петра, він привіз Ієреміаду. Вона переполошено дивилася на Олю, на Люсю, була як полотнина, очі заплакані, губи тремтіли й сіпалися. Що ж сталося? Про це треба розпитати у дядька Гарасимчука.

Того пам'ятного вечора, сьак-так добившись на попутній машині до Білої Криниці, він зайшов у ресторан і напився. А потім розповів, що якийсь учитель вивів дітей на

екскурсію, і біля Кам'яної гори вони знайшли золотий скарб. З радощів крик зчинили. А там якісь троє проходили поблизу і підслухали. Вирішили змінити господаря тієї знахідки. Накинулись на вчителя. Поки на побоїще наспіли люди, то двоє уже конали. Третьому пощастило втекти. Міліції наїхало. Ось яку історію того вечора почув шофер Юрко Панібудьласка.

Новопшеничанський голова терпляче вислухав Юрка і насварив за пияцтво. Але трактористові Петрові наказав поїхати у Рудню і все перевірити. Ієреміада поїхала з Петром, бо переживала за Григорія Савича.

Після цього сцена зустрічі Ієреміади з Григорієм Савичем втратила для хлопців всякий інтерес. Хлопці вже ходили біля мотоцикла. І Петро навіть прокатав їх. Зробивши тур на край села і назад, мотоцикл спинився біля воріт.

Всі посідали за стіл. Оля та Ієреміада порозумілися.

Від Рудного три переходи до Білої Криниці. Там і закінчувався маршрут, бо далі знайома дорога вела у Новопшеничне. Три дні походу, три ночівлі і – дома.

У Мишкової баби в палісаднику росло багато квітів. Пилип хотів вирвати квітів і подарувати Люсі. Але нагоди не траплялося. Куприк запасався кормом для Явтуха. Тимофій мовчки сидів під огорожею.

Оце й кінець. Було б гарно зустрітися років через п'ять-шість і поглянути, що сталося з хлопцями.

Стислий переказ по главам, автор переказу: Світлана Перець.

Авторські права на переказ належать Укрлібу.